

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Мацюцький В. М. Земельні громади лівобережної України як землекористувачі // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць молодих вчених. – Харків, 1997. – С. 99 – 103.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

8. Стоклицкая-Терешкович В.В. Основные проблемы истории средневекового города X-XV вв.- М., 1960.

9. Удинцев В.А. Города и купечество в средние века на Западе и в России / Чтения в историческом обществе Нестора Летописца.- 1900.- Кн. 14.

10. Фортинский Ф.Я. Положение городских ремесленников в Германии в средние века.- К., 1881.

11. Хачатурян Н.А. Город в системе феодальной формации // Вопросы истории.- 1983.- № 1.

Мацюцький В.М.
(ХДУ)

Земельні громади Лівобережної України як землекористувачи

Важливим напрямком сучасних наукових досліджень у царині вітчизняної історії є вивчення минулого українського села. Одне з актуальних питань цієї тематичної теми - питання про земельні громади. Дане питання в історичній літературі висвітлене далеко не всебічно [1, с. 4]. Ще існують прогалини, які дослідники повинні заповнити - питання про земгромади потребує вивчення у різних окремих регіонів України. У цьому сенсі значний інтерес становлять земельні громади Лівобережжя.

Зробимо спробу показати земгромади Лівобережної України як землекористувачів. Хронологічні рамки даної розвідки - 1922-1930 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена моментом набуття чинності Земельного кодексу СРСР 1922 р., який здійснив правове оформлення інституту земгромад [5, с. 42]. Верхня хронологічна межа (1930 р.) визначена ліквідацією інституту земельних громад [6, с. 63-64].

Поряд з земельними угіддями, що були розподілені поміж членами громади і знаходились у приватному користуванні (хоча б і обмеженому майном - до найближчого переділу) окремих селянських дворів, у відводах земельних громад були угіддя громадського користування. По відношенню до громадського користування земгромади виступали у функції

землекористувачів. У відводах земельних громад Лівобережжя цій частині земель не належало переважаюче місце, однак площа їх була досить значною. У 1925/26 р. супроти загальної площі придатної землі земгромад Лівобережжя придатна земля громадського користування становила 3,1%, для непридатної землі цей показник складав 53,4% [7, с. 14].

На Лівобержній України основним земельним угіддям була рілля. Абсолютна більшість орної землі з відводів земгромад Лівобережжя перебувала в індивідуальному користуванні. У громадському користуванні знаходилося небагато ріллі. Питома вага орної землі в угіддя громадського користування земельних громад Лівобережної України була невеликою. У 1925/26 р. частка ріллі в угіддях громадського користування земгромад Лівобережжя складала 5,7% [7, с. 10-11]. Бувало, що члени громади гуртом обробляли таку ріллю. Ділянки громадського обробітку частіше вводилися для виробництва насіння, за рахунок якого у громадах створювалися страхові запаси на випадок стихійного лиха, рідше - для виробництва насіння нових культур чи виробництва продукції, що мала яке-небудь цільове призначення (повернення кредиту, купівля сільськогосподарського реманенту тощо). Так, навесні 1925 р. члени земельної громади села Верхні та Нижні Землянки Сахновщинського району на Полтавщині гуртом засіяли 15 дес. землі. Зібране з цієї площі насіння передбачалося пустити на створення громадського насінневого фонду. Попередній, 1924 р., був у тій місцевості неврожайним. "Через недорід багато селян весною вже й макуху їли". У цих умовах громада вирішила створити страховий запас насіння [8, 1925, 26 черв.]. Джерела свідчать, що так чинили й деякі інші земгромади [9, 1927, 18 серп.; 10, ф. р-1574, оп. 1, спр. 62, арк. 236, 238, 241]. Значно рідше зустрічається в джерелах фіксація фактів колективної праці членів земгромад на громадських орних землях не з метою виробництва насіння у страхові насінневі фонди громад. Такі випадки були поодинокими. Для прикладу тут можна згадати Шурівську земельну громаду Савинського району Ізюмської округи, 9 березня 1925 р. загальні збори цієї земгромади ухвалили, що рілля спільного користування "у найближчі роки повинна засіватися травами для отримання... насіння на всю громаду". Тобто, члени громади прийняли рішення гуртом виробляти на громадській землі насіння нової культури [10, ф. р-847, оп. 1, спр. 1597, арк. 11].

Маючи рілля громадського користування, земгромади здебільшого здавали таку в оренду. У 1925/26 р., у земельних громадах Лівобережжя було здано в оренду 89,9% від загальної кількості орної землі спільного користування [7, с. 10-11]. Громадська рілля здавалася в оренду для видобування коштів на потреби громади. Так, Деревківська земельна громада Котелевського району Полтавської округи мала 32 дес. ріллі спільного користування. Цю землю громада здавала в оренду. Гроші, виручені від оренди, йшли на громадські потреби: землеустрій, посадку сосни тощо [11, ф.1, оп. 2, спр. 4224, арк. 93].

У спільному користуванні членів земельних громад перебувала значна частина сіножатей. Для видобування коштів на громадські потреби земгромади могли здавати такі сіножаті в оренду. У 1925/26 р. земгромадами Лівобережжя було здано в оренду 37,9% площ сіножатей громадського користування [7, с. 10-11]. Якщо земельна громада мала луки спільного користування, громадський плідник (бугай, жеребець, баран), при наявності такого у земгромаді, забезпечувався сіном з цієї сіножаті. У матеріалах обстеження 88 земельних громад Харківської округи (1927 р.) зазначено, що, маючи 1-2 плідників, земгромади виділяли для їхнього прогодування сіно, відповідно, з однієї або двох десятин луків громадського користування [11, ф. 27, оп. 9, спр. 98, арк. 16]. Якщо ж необхідності використовувати громадські луки для задоволення потреб громади в цілому не було, сіно з них розподілялося поміж окремими дворами: діючі площі розподіляли між дворами перед косовицею, а косили самі двори, або викошували всією громадою, а потім по жеребку ділили скошене [8, 1925, 9 трав., II, ф. 12, оп.1, спр. 183, арк. 9; ф. 27, оп. 9, спр. 98, арк. 15].

Земельні громади розпоряджалися вигонами і вирішували питання, котрі доставали у зв'язку з необхідністю передачі під громадські пасовиська інших земель. Так, 22 березня 1925 р. загальні збори Шевченківської земельної громади Старовірівського району Красноградської округи розглядали питання про відведення місць для випасання худоби на 1925 р. Ухвалили відвести під пасовища вигін та толоку [10, ф-р1574, оп.3, спр. 22а, арк. 473].

Складовими елементами угідь спільного користування були непридатні землі (піски, яри, болота, солонці тощо). У 1925/26р. непридатні землі становили 46,7% від загальної кількості угідь громадського користування земельних громад Лівобережжя [7, с. 10-11]. Щоб створити умови для більш

продуктивного використання цих земельних площ, земгромади проводили заходи по їх меліорації або рекультивації. Так, Куликівська земельна громада Решетилівського району Полтавської округи у 1927 р. осушила 140 дес. болота [12, с. 7]. Веркіївська земгромада Ніжинської округи засадила "сосною всі непридатні під ріллю чи сінокоси землі" [13, 1927, 25 трав.].

Постанова ВУЦВК та РНК УСРР "Про ліси трудового користування й про задоволення селянства лісами й побічними користуваннями з державних лісів УСРР" від 27 травня 1925 р. намітила передачу у користування селян частини держлісфонду. Право розпоряджатися лісовими площами, котрі заплановано було передати, передбачалося надати земгромадами [14, ст. 222]. При проведенні зазначеної постанови в життя за 1925-26 рр. селянам Лівобережжя було передано 404,6 тис. дес. лісу, що становило 61,1% від загальної площі угідь держлісфонду на Лівобережній Україні [15, с. 64-65].

Спроби деяких колишніх лісовласників повернути собі право розпоряджатися лісовими ділянками, що належали їм до націоналізації, не мали успіху [9, 1927, 5 квіт.; 11, ф.27, оп. 9, спр. 554, арк. 93]. Ліси передали в спільне неподільне користування членів земельних громад. Громади вирішували як розподіляти між дворами лісоматеріал. Так, 4 грудня 1926 р. загальні збори Коржівської земельної громади Засульського району Роменської округи слухали питання про розподіл зрубаного у громадському лісі будівельного лісоматеріалу. Ухвалили поділити його по жеребку [16, ф. р-5631, оп. 1, спр. 591, арк. 47]. Громади дбали про поповнення лісонасаджень. У Сумській окрузі земгромада за 1927-1928 рр. залісила 1551 га зрубів попередніх років [17, с. 27].

Таким чином, у зв'язку з діяльністю земельних громад на Лівобережній Україні продовжували існувати форми громадського землекористування. Громадське землекористування затрималося на Лівобережжі до початку 30-х років ХХ століття.

1. Калініченко В.В. Кооперативна діяльність земельної громади українському доколгоспному селі 20-х років // Тези та повідомлення ІІ Міжнародного конгресу українців: Історія. [Частина 2].- Х., 1996.

2.Калиниченко В.В. Крестьянская поземельная община на Украине доколхозный период // Вестн. Харьк. ун-та. Сер. История.- 1984.- № 266.

3. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929).- Х., 1991.
4. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Дис... д-ра іст. наук.- Х., 1993.
5. Земельний кодекс УССР.- Х., 1923.
6. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України.- № 6, від. 1.
7. Фінанси земельних громад, 1925/26 р. // Статистика України. - Сер. 6. Статистика фінансів. - Х., 1928.- № 125.
8. Більшовик Полтавщини: Орган Полтавського губвиконкому, губкому КП(б)У, губради профспілок та міської Ради.
9. Радянський селянин: Орган Кременчуцького окрпарткому та окрвиконкому.
10. Державний архів Харківської області.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
12. Хіль І. Про земгромади // Полтавський селянин.- 1928.- № 1.
13. Нове село: Орган Ніжинського ОПК, ОВК та ОНР.
14. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. - 1925.- Ч. 28, від. 1.
15. Матеріали в справі землевпорядження, передачі лісів селянству та стану державних лісів.- Х., 1926.
16. Державний архів Сумської області.
17. Звіт Сумського окружного виконавчого комітету за 1927-1928 роки V (XII) окружному з'їзду Рад.- Суми, 1929.